

Оксана Перець

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ, РІВНІ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Стаття присвячена визначенню основних критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів; обґрунтуванню їх показників для досягнення високих результатів у підвищенні рівня досліджуваного поняття на основі сутності структурних компонентів професійної компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність, показники, майбутній учитель.

Інтеграція освіти України у європейський освітній простір передбачає підготовку вчителя нової генерації; формування компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста, який буде відповідати міжнародним вимогам та стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграє вища школа, першочерговим завданням якої є створення умов для ефективного формування та розвитку професійної компетентності майбутніх вчителів [1].

Ефективність професійної підготовки майбутнього фахівця та якість освіти загалом визначаються рівнем сформованості професійної компетентності сучасного вчителя. Виявити рівень сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів можна завдяки критеріальному підходу.

Наукові дослідження професійної компетентності фахівця набувають все більшої актуальності. Зокрема, В.А. Адольф, Т.Г. Браже, О.В. Добудько, А.Г. Карпова, Г.О. Ковальчук, А.К. Маркова, Є.М. Павлютенков, В.О. Сластьонін та інші науковці піднімають проблему підвищення професійної компетентності вчителя в системі професійної освіти.

Інноваційне суспільство вимагає постійного зростання професійної компетентності педагогів, що зумовило необхідність визначення рівнів, критеріїв та показників сформованості даного поняття.

Мета статті полягає у визначенні основних критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у вищому навчальному закладі.

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів передбачає процес оволодіння теоретичними знаннями, розвиток практичних умінь та навичок, формування особистісних властивостей та професійних здібностей спрямованих на успішну реалізацію педаго-

гічної діяльності. Професійна компетентність вчителя початкових класів забезпечується сформованістю її складових. Так, в структурі професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів ми виділяємо наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний, особистісний та рефлексивний.

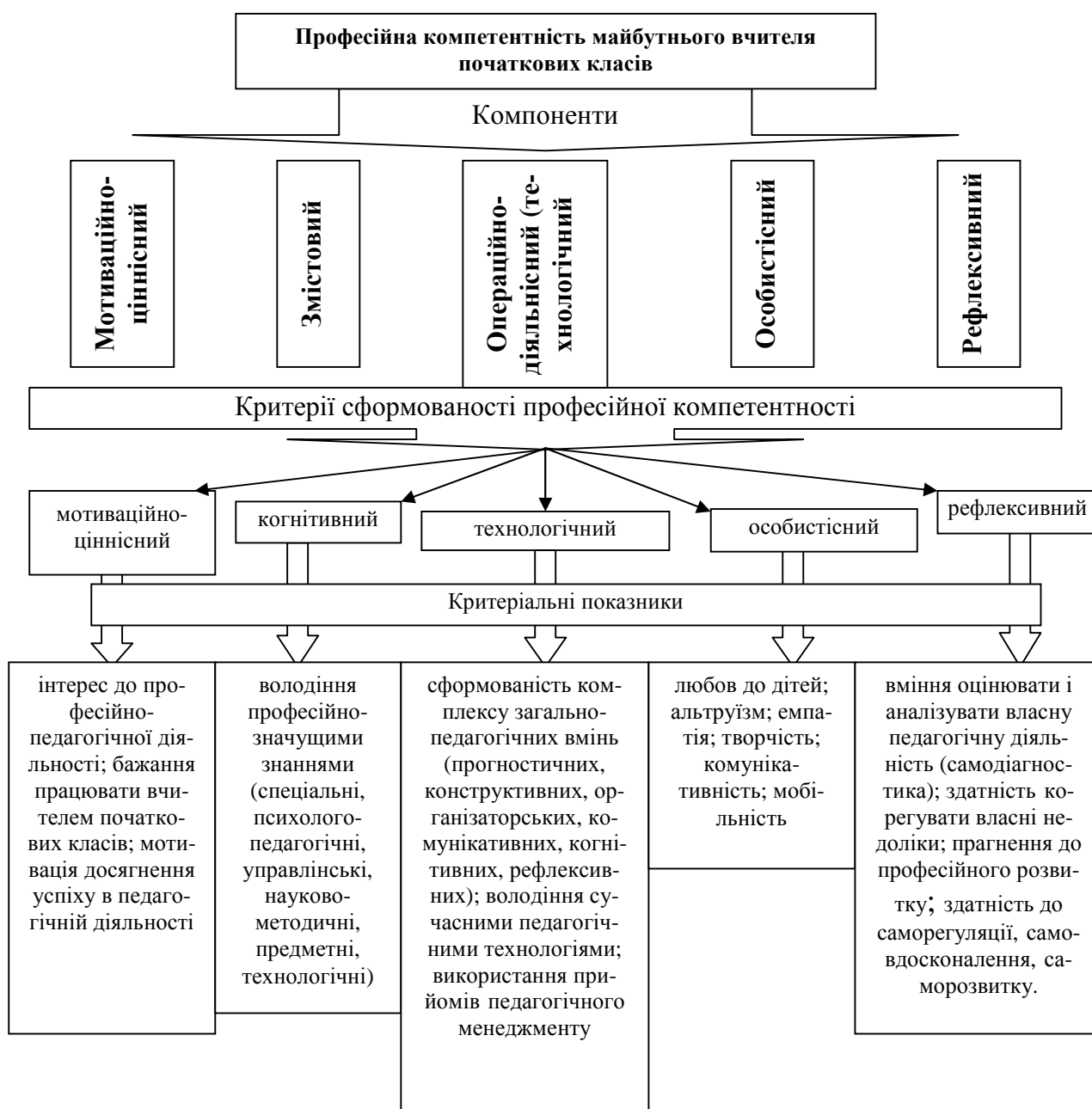
Сутність мотиваційно-ціннісного компонента професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів полягає у визначенні цілей, соціальних установок, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, нахилів, мотивів, які спонукають до професійної педагогічної діяльності та визначають професійну спрямованість особистості. Змістовий компонент містить такі елементи компетентності, як обізнаність, оволодіння загальнонауковими та професійними знаннями і досвідом, педагогічне мислення, норми педагогічної професії, соціальні функції сучасного педагога. Основу операційно-діяльнісного компонента мають складати професійно-педагогічні уміння вчителя, оволодіння педагогічними технологіями та педагогічним менеджментом. Особистісний компонент професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів пов'язаний з особистісними та професійно-значущими якостями, здібностями особистості, що впливають на результат його діяльності та визначають індивідуальний стиль педагога. Рефлексивний компонент реалізується в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, особистісних досягнень.

Визначення сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів здійснюється за критеріями, які відображають сутність її компонентів (схема 1). З огляду на особливості кожного компонента, відповідні їм критерії розкривають: мотиваційно-ціннісний критерій – рівень сформованості професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя початкових класів; когнітивний критерій – рівень обізнаності майбутнього фахівця стосовно здобутих професійних знань; технологічний критерій – рівень володіння уміннями та навичками, необхідними в професійній діяльності вчителя початкових класів; особистісний критерій – рівень сформованості професійно важливих якостей та здібностей особистості; рефлексивний критерій – рівень здатності особистості до самоконтролю, самовдосконалення, самооцінки.

Показники кожного критерію визначені нами на основі сутності відповідного компонента професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Так, до показників мотиваційно-ціннісного критерію відносимо: інтерес до професійно-педагогічної діяльності; бажання працювати вчителем початкових класів; мотивація досягнення успіху в педагогічній діяльності.

Показниками когнітивного критерію є: володіння професійно-значущими знаннями (спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні, нормативно-правові).

Схема 1. Критеріальна система оцінки сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів

За технологічним критерієм показниками є: сформованість комплексу загальнопедагогічних вмінь (прогностичних, конструктивних, організаторських, комунікативних, когнітивних, рефлексивних); володіння сучасними педагогічними технологіями; використання прийомів педагогічного менеджменту.

Показниками особистісного критерію є: любов до дітей; гуманність, альтруїзм; емпатія; творчість; комунікативність; мобільність, креативність, патріотизм тощо.

За рефлексивним критерієм сформованість професійної компетентності визначається на основі таких показників: вміння оцінювати і аналізу-

вати власну педагогічну діяльність (самодіагностика); здатність корегувати власні недоліки; прагнення до професійного розвитку; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку.

На підставі визначених критеріїв та показників необхідно визначити рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя. Зокрема, А. Маркова виділяє 7 рівнів стану професійної компетентності: від найвищого – за приналежності до якого вчитель постійно прагне до саморозвитку і творчості та реалізує ці прагнення, до найнижчого – вчитель внутрішньо закритий для професійного розвитку, він не володіє необхідними вміннями і не прагне до оволодіння ними [2]. В. Введенський виділяє три рівні професійної компетентності педагога: вузький – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових компетентностей (крім базової); широкий – сформованість операційних, ключових та базових компетентностей [3]. Є. Павлютенков виділяє наукові критерії результативності педагогічної діяльності вчителя за 5 рівнями професійної компетентності, зокрема: репродуктивний (дуже низький), адаптивний (низький), локально-моделюючий (середній), системно-моделюючий (високий) та творчий (дуже високий) [4].

В ході констатувальної діагностики ми визначили три рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів: високий, середній та низький.

Відтак, подамо опис рівнів сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів за кожним критерієм. Показники рівнів базуються на сутності компонентів професійної компетентності та професійно-кваліфікаційній характеристиці учителя початкових класів.

За мотиваційно-ціннісним критерієм, майбутній вчитель початкових класів з високим рівнем сформованості професійної компетентності, чітко усвідомлює педагогічний ідеал учителя та проявляє професійний інтерес до роботи вчителя початкових класів; має стійкі мотиви та цілі професійної підготовки (мотиви вибору професії – внутрішні); визнає пріоритет розвитку особистості кожного учня, цінує його інтереси; прагне досягнути високих результатів у педагогічній діяльності; домінують гуманістичні погляди педагогічної діяльності.

Майбутній фахівець середнього рівня сформованості професійної компетентності за даним критерієм усвідомлює педагогічний ідеал учителя; йому притаманна ситуативна зацікавленість професією вчителя початкових класів, мотиви оволодіння педагогічною професією нестійкі або можуть змінюватися залежно від зовнішніх впливів (мотиви вибору професії – переважно зовнішні); враховує інтереси суб'єкта навчання та цінує особистість учня; частково прагне до професійного зростання; поряд із загальними, домінують психолого-педагогічні цінності, а також цінності, пов'язані з розумінням значущості професійних знань.

Студент з низьким рівнем сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм характеризується відсутністю чітко визначеного гуманістичного ідеалу педагогічної професії; відсутня зацікавленість працею вчителя початкових класів; не розуміє і не сприймає мотивів і цілей оволодіння професією вчителя початкових класів (мотиви вибору професії – зовнішні); мало зважає на розвиток та інтереси особистості школяра; не прагне до професійного зростання; навчання у ВНЗ підпорядковане особистим цілям чи переконанням; домінують загальні цінності, що стосуються людини загалом.

Майбутній фахівець, якому властивий високий рівень сформованості професійної компетентності за **когнітивним критерієм**, має глибокі, стійкі знання про специфіку педагогічної діяльності вчителя початкових класів, основні закономірності, принципи, методи, форми, засоби та прийоми, необхідні для ефективного здійснення професійно-педагогічної діяльності. Властива системність спеціальних, психолого-педагогічних, управлінських, науково-методичних, предметних, технологічних знань. Використовує оригінальні джерела наукової інформації; володіє універсальними методами, обґрунтованими на наукових ідеях та принципах; володіє науковими поняттями, правилами, нормами, теоріями і концепціями. Задачі і проблеми вирішує на основі теоретичного обґрунтованого багатокритеріального вибору; бачить проблему; знає індивідуальні особливості розвитку особистості молодшого шкільного віку.

Майбутній педагог середнього рівня сформованості професійної компетентності за когнітивним критерієм має педагогічні знання, які дозволяють визначити спрямованість педагогічної діяльності вчителя початкових класів, власну стратегію поведінки в різних педагогічних ситуаціях, ефективно вирішити певні педагогічні задачі. Володіє певними спеціальними, психолого-педагогічними, управлінськими, науково-методичними, предметними, технологічними знаннями, але не завжди розкриває сутність понять у повному обсязі. Володіє психолого-педагогічною термінологією; використовує навчальну та наукову психолого-педагогічну літературу з метою професійного вдосконалення. обізнаний з індивідуальними особливостями розвитку учнів молодшого шкільного віку.

Студенту з низьким рівнем сформованості показників професійної компетентності за визначеним критерієм характерна відсутність педагогічних знань про особливості педагогічних ситуацій, специфіку професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи. Спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні знання студента мають поверхневий, нестійкий характер. Слабо володіє психолого-педагогічною термінологією, майже не використовує навчальну та науково-методичну літературу для професійного вдосконалення.

За високим рівнем сформованості професійної компетентності **технологічного критерію**, майбутній фахівець вміє творчо застосовувати те-

оретичні положення в нестандартній педагогічній діяльності; володіє вміннями (прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, когнітивні, рефлексивні) та навичками, необхідними для ефективної професійно-педагогічної діяльності. Вміє реалізовувати цілепокладання педагогічної діяльності; ефективно застосовує різноманітні методи і засоби навчання, форми контролю. Долає конфлікти шляхом пошуку компромісу. Досконало володіє сучасними педагогічними технологіями та вміє творчо їх використовувати. Швидко адаптується до нових соціальних умов.

Майбутній вчитель початкових класів середнього рівня сформованості професійної компетентності за даним критерієм вміє застосовувати теоретичні положення в типових педагогічних ситуаціях; володіє більшістю вмінь (прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, когнітивні, рефлексивні) та навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності вчителя початкових класів. Не завжди точно визначає цілі і завдання уроку, ефективні методи і засоби навчання, допускає методичні помилки під час планування й організації діяльності вчителя та організації контролю. Уникає конфліктів або вдається до пошуку компромісу. В процесі навчально-пізнавальної діяльності частково використовує сучасні педагогічні технології навчання. Достатньо швидко адаптується.

Студент з низьким рівнем сформованості професійної компетентності не вміє застосовувати теоретичні положення в педагогічній діяльності, слабо володіє певними вміннями (прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, когнітивні, рефлексивні) та навичками, необхідними для здійснення професійно-педагогічної діяльності. Не може визначати цілі й завдання уроку, ефективні методи і засоби навчання. При розв'язанні конфліктних ситуацій простежується зорієнтоване збереження власної позиції (уникнення неприємностей). Поверхнево орієнтується у доцільності використання педагогічних технологій. Повільно адаптується до нових соціальних умов.

За **особистісним критерієм**, майбутньому вчителю з високим рівнем сформованості професійної компетентності притаманні такі професійно важливі якості як любов до дітей, справедливість, альтруїзм, комунікативність, ширість, толерантність, творчість, відповідальність, він готовий до співпереживання, співпраці тощо. Сучасний студент є мобільним, відповідає високим стандартам культури тощо.

Студент з середнім рівнем сформованості професійної компетентності згідно даного критерію не в повній мірі володіє зазначеними вище професійно значущими якостями та здібностями.

Студент, у якого низький рівень сформованості професійної компетентності за особистісним критерієм, володіє елементарними навиками культури; професійно значущі якості та здібності сформовані слабо.

Високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя за **рефлексивним критерієм** передбачає здатність адекват-

но оцінювати власний рівень професійної компетентності; вміння аналізувати, оцінювати, корегувати власну діяльність; постійне прагнення до самовдосконалення, володіння вміннями самоконтролю, самоорганізації. Характерна розвиненість регуляторів вольової сфери. Схильний до емпатії, гнучкості, емоційної привабливості тощо.

Майбутній фахівець з середнім рівнем сформованості професійної компетентності згідно означеного критерію не завжди адекватно оцінює власний рівень професійної компетентності; уміє здійснювати загальний аналіз і оцінку власної діяльності, але здатність і вміння корекції власної поведінки, прагнення до самовдосконалення розвинені недостатньо і мають ситуативний характер. Притаманні вольові регулятори поведінки. Частково схильний до емпатії, гнучкості.

Студент із низьким рівнем сформованості професійної компетентності за рефлексивним критерієм не вміє або не виявляє бажання критично аналізувати власну діяльність, не бачить потреби в самовдосконаленні, не володіє вміннями самоконтролю і корекції власної діяльності. Самооцінка студентом власного рівня сформованості професійної компетентності неадекватна (завищена або занижена). Вольові регулятори поведінки розвинені слабо.

Таким чином, означені критерії, рівні та показники сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів забезпечать можливість проведення моніторингових досліджень з даної проблематики, що і є перспективою подальших пошуків у цьому напрямку з метою визначення шляхів для підвищення рівня професійної компетентності студента педагогічного вищого навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завалевський Ю.І. Сучасний вчитель: вимір часу: Навчально-методичний посібник для вчителів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Ю.І. Завалевський. – Київ: Видавничий дім «Букрек», 2008. – 288 с.
2. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А.К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 7–11.
3. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
4. Павлютенков Є.М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях) / Є.М. Павлютенков. – Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 128 с.